

EESTI KEEL JA TEISED KEELED – EESTI JAOKS

Suliko Liiv

Ülevaade. Ühinemine Euroopa Liidu ja NATO-ga muutis oluliselt eesti- ja võõrkeelte õpetamise-valdamise senist paradigmat Eestis. Uus paradigma eeldab võimalikult laiemat eelnevat avalikku arutelu: tuleks läbi vaielda erinevad visioonid ning sündivate kompromisside alusel sõnastada pikaajaline eesti ja võõrkeelte õpetamise ning kasutamise strateegia Eestis.

Artikli eesmärk on elavdada uueneva keelepoliitika paradigma arutelu arvestades, et haridus- ja teadusministri lauale on mitmeaastase töö tulemusena jõudnud Eesti võõrkeelte strateegia esialgne kirjalik versioon.

Võtmesõnad: mitmekeelsus, võõrkeelte strateegia, keelepoliitika, eesti keel

Sissejuhatus

Arvestades väikese riigi väheseid ressursse, on otstarbekas teadvustada Eesti reaalne keelepoliitiline olukord: 1880-ndail oli venestamine, 1920-30. aastatele oli tunnuslik eesti keele säilitamine-arendamine ning saksa keele mõjude vähendamine. 20. sajandi teine pool kujunes vene keele mõjudega toimetulemiseks. Kahe eelneva kogemusega varustatult on mõistlik mitte jääda ajaloo objektina ootama sündmuste spontaanset kulgu, vaid tegutseda võimalikult aktiivselt oma emakeele edasikestmise kindlustamiseks: analüüsida praegust hetkeolukorda ning arutada võimalikult kiiresti süsteemselt läbi eesti keele jätkusuutlikkus; defineerida riigikeele tulevikuvision ühitatult suureneva erinevate võõrkeelte survega sellele ning kaaluda selle visiooni võimalikult ideaalilähedasemaks saavutamiseks vajalikud meetmed.

Euroopa Liidu tööturu avanemine esitab Eesti haridussüsteemi keeleõppele uue taseme- ja väljundinõude – haridussüsteemi väljundiks olgu Eesti elanike suutlikkus õppida ja töötada edukalt nii Eestis kui ka mujal maailmas. Üleilmas-

tumise visioonis peitub ilmselt eestlaste jaoks seni selgelt sõnastamata nõue: et väikeriigina ja Euroopa Liidu liikmesriigina olla üleilmselt konkurentsivõimeline, tuleb meil osata laitmatult võõrkeeli, sh inglise keelt, jagada euroopalikke hoiakuid ning väärtustada maailma euroopalikult. 2007. a oleme oma kooliharidusega sarnaspoole liikumas: inglise keelt õpib 83,7%, vene keelt 40,9%, saksa keelt 17,8% ja prantsuse keelt 3,0% üldhariduskoolide õpilastest (EHIS). Võõrkeelte õppimise soodsat mõju isiksuse arengule on tõestanud mitmed uuringud (Byram, Fleming 1998, Clyne, Rossi-Hunt, Isaakidis 2004, Cook 2002, Williams 2004). Samas oleks hädavajalik ka teisesuunalise mõju võimas tugevdamine: eesti keele ja kultuuri võimalikult aktiivsem tutvustamine võõrkeelte vahendusel.

Peaaegu kümme aastat tagasi juhtis käesoleva artikli autor tähelepanu vajadusele töötada välja võõrkeelepoliitika arvestades Eesti Euroopa Liidu liikmeks saamisega (Liiv 1998: 639–640). Taas on käes aeg läbi vaadata möödunud aastate kogemused ning ajakohastada muutunud oludest johtuvalt keelepoliitikat.

Eesti keel rahvusliku identiteedi alustalana

Keel on peamine sotsialisatsiooni vahend. Samal ajal kui laps õpib rääkima, kasvab temast ühiskonna liige. Põhiliselt lapsepõlves omandatavate oskuste-hoiakute eiramine keelepoliitikas loob soodsa pinnase sotsiaalsetele konfliktidele.¹

Tänini on Eestis valminud kaks keelevaldkonna strateegilist arengukava.² Need jätkuvalt olulised dokumendid kannavad endas paratamatult eelmise sajandi viimase aastakümne Eesti vaimse õhustiku hõngust ja eesmärke: taasisesisevumine, desovetiseerimine ja Euroopa Liitu pürgimine. Nende üks emotsionaalsemaid taustategureid oli püüd neutraliseerida naaberriigi tugevnenud survet muuta Eesti vene keele eelistusega kakskeelseks nõukogude inimeste piirkonnaks. Samas on eestlastel peamiseks identiteedi alustalaks enam kui sajandi vältel olnud just oma maa keel, mistõttu Teise maailmasõja järgseil aastail keskendusid siinsed poliitilised pinged valdavalt keele, kultuuri ning majanduse paradigmadele. Seda aega ise mitte üleelanuile võib tunduda artefaktina, et Eestis praktiliselt puudusid 20. sajandil üleilmselt nii sagedased religioossed ja rassilised (sealhulgas antisemiitlikud³) pinged.

Nüüd, kus oleme nii Euroopa Liidus⁴ kui ka NATO-s, tuleks uusi tulevikuparadigmasid eeldades ning võimalike vigade ja konfliktide vältimiseks lähitulevikus koostada, põhjalikult läbi arutada ning ilmtingimata riiklikul tasandil vastu võtta pikaajalise toimega keeledokument, kus oleks eraldi poliitilise konsensuse alusel määratletud võõrkeeltepoliitika ülesanded ning nende elluviimise vahendid 21. sajandi Eestis. Lähtealusena võiks kasutada 2003. aasta algul, enne Euroopa Liiduga ühinemist koostatud uurimust “Eesti elavik 21. sajandi algul” (Vihalemm jt 2004), mis annab ülevaate Eesti elanike võõrkeelte oskusest, kasutamisest ja hoiakutest rahvus- ja vanuserühmade lõikes.

¹ Vt nt Rannut jt 2003: 92.

² Mitte-eestlaste lõimimisele suunatud “Muukeelse elanikkonna keeleõppestrateegia” (1998) ning eesti keele arendamisele ning kaitsele pühendatud “Eesti keele arendamise strateegia 2004–2010” (2004), kus loetletakse ka võõrkeeli, millised oluliselt mõjustavad eesti keelt olevikus ja lähitulevikus. Artikkel on kirjutatud ja esitatud enne “Eesti võõrkeele strateegia aastani 2015” töövariandi esitamist haridus- ja teadusministrile detsembris 2007.

³ Neil sõjajärgseil aastail ilmnedid mitmetes NSVL venekeelsetes kõrgkoolides ja teadusasutustes antisemiitlikud meeleolud, mis tõi paljusid juudi rahvusest üliõpilasi õppima Eesti kõrgkoolidesse, ka asusid Eestisse elama mitmed silmapaistvad juudi rahvusest intellektuaalid. Autori märkus.

⁴ Teoreetiliselt on eesti keel Euroopa Liidu üheks võrdseks töökeeleks, praktiliselt peame aga tõdema, et meil on neid laialdasid õigusi raske oma õlgadel kanda ja seetõttu peame paratamatult minema kompromissile, valides Euroopa Liidus omi asju ajades praktilise käibekeelena mõne suurema (ilmselt inglise) keele.

Riikliku võõrkeelte strateegia vajalikkus Eestis

Sellega tõstatub rida prognoositavaid probleeme, mille ennetamisele on juba praegu vaja mõelda.

Tunnustades aksioomina eesti keelt ainsa riigikeelena Eestis, annaks riikliku võõrkeelte strateegia selge sõnastus Eestile ülimalt vajaliku varuaja ennetamiseks ja minimeerimaks mitmeid siinmail uue immigratsioonilaine tekkel tõenäoselt pingestuvaid eri keelte, kultuuride, religioonide ja rasside vahelisi pingeid. Taolisi pingeid ei ole suutnud vältida isegi eriti immigrandisõbralik Austraalia.

Kuivõrd Eesti on väike hõredalt asustatud riik,⁵ kus loomulik iive madal ning tööjõupuudus süveneb, tuleb eeldada: 21. sajandil koos Eesti elatustaseme, sh sotsiaalturbe jõudsa paranemisega tõuseb immigratsioonisurve Eestisse. Sellega tõstatub rida prognoositavaid probleeme, mille ennetamisele on juba praegu vaja mõelda.

1. Kõikidele Eesti alaliste elanikele kogu 21. sajandi kestel oleks keeleoskuse prerogatiiviks võimekus suhelda eesti keeles vabalt töö- ja olmetasandil. Kuidas seda motiveerida, milliste vahendite-võtetega tagada?
2. Maksimaalselt palju elanikest omandaks piisaval tasemel uue kõnekeele (tõenäoliselt eelistatakse inglise keelt, pole aga välistatud ka prantsuse ja saksa keele oskuse laienemine).
3. Mis on motivatsiooniks ja tagatiseks, et 20. sajandi teisel poolel siia saabunud immigrantide järglased omandaksid koolihariduse käigus riigikeele, rahvusvahelise suhtlemise keelena inglise keele ning piisaval tasemel ka oma esivanemate keele? Seejuures tuleb nendele samaaegselt keeleõppega kindlasti põhjalikumalt õpetada uue asukohamaa ajalugu, kultuuri ning selgitada, et uue asukohamaa kodakondsuse omandamine tähendab lisaks õigustele ka otsest kohustust olla lojaalne selle maa põhiseadusele ning sellele tuginevatele seadustele. Juhul, kui seda läbimõeldult ei tehta, sugenevad kindlasti pinged, millega kaasneb immigrantide teise põlvkonna pidev nõudmine anda ka nende emakeelele Eestis ametliku keele staatus. Seega tuleks riigikeele õpetamine ilmtingimata ühitada uue asukohamaa ajaloo, kultuuri tutvustamise ning sellele riigile vääramatule lojaalsuse kasvatamisega.
4. Teise maailmasõja järgsed immigrantid, kes olid/on küll valdavalt venekeelsed, kuid kuulusid NSVL-is elanud ca 120 eri rahvuse või rahvusgrupi hulka (näiteks sel perioodil Eestisse elama asunud neenetsid, vt Viikberg 1999) seisavad sellisel juhul loomulikult küsimuse ees: kas nad on muutumas nelikeelseks.
See toob usutavasti kaasa paljude väikerahvuste järglaste siirdumise olmekeeles seniselt vene keelelt riigikeelele. Viimast protsessi on ilmselt võimalik abistada, luues neile omakeelseid kultuuriklubisid (umbes nii nagu Kanadas ja USA-s tegutsesid 20. sajandi teises pooles eesti pagulasklubid).
5. Pärast Eesti taasiseseisvumist saabunud uusimmigrantid, kelle puhul on tegemist juba eri rasside ja religioonide alanud sisserändega. Oluline strateegiline probleem on, et nad ei jääks Eestisse elama asudes pelgalt ingliskeelseks ega liituks olmetasandil 20. sajandi teisel poolel immigree-runud venekeelse elanikkonnaga.

⁵ Eestis 32 in/km², Taanis 126 in/km², Hollandis 481 in/km², Indias 394 in/km², Hiinas 138 in/km² (EE).

Seega aitab pikaajaline võõrkeelte strateegia juba praegu läbi mõelda uusimmigrantide laine Eesti ühiskonda sulandamise strateegia: kas võtame eri maadest ja eri religioonidest saabujad ühiskonda vastu kompaktselt koos nende kodumaal tavaks saanud kommetega, kärpides sellega eestlaste seniseid kultuuritraditsioone ja pannes aluse Eesti praeguse riigikeele õiguste laiendamisele immigrantide nõudel varem-hiljem ka inglise ning vene keelele? Sellisel puhul peame eelnevalt põhjalikult läbi arutama, kuidas vältida põliselanikel tekkivat traditsioonilise kultuuri ning elulaadi laienevat ahistamistunnet üha lisanduvate uute võõrkultuuride ja meile võõraste, kuid oma nõudmisi aktiivselt esitavate uute religioonide voogudes.

Ka toimiks võõrkeelte omandamise pikaajaline strateegia tulevases multikultuurseks muutuvast Eestis immigrantide eri põlvkondade ning põhielanike vaheliste pingete olulise mõjurina (vt ka Bertricaud jt 2001: 279–288).

Võib arvata, et kolmandast maailmast hakkab meile saabuma ennekõike madala haridustaseme ja teistsuguse ellusuhtumisega uusimmigrante, kellele peame kindlasti selgeks õpetama meie riigikeele ning inglise, saksa, prantsuse või hispaania keele. Tänapäev on aga isegi see, kas Eesti muukeelsele elanikule on riigikeel võõrkeel või mitte, kõikides nüanssides läbi vaidlemata ning defineerimata.

Ülalesitatust tulenevalt vajab eesti keele kui immigrantide jaoks vähemalt teise keele – uue asukohamaa riigikeele – õpetamine Eesti muukeelsele elanikkonnale (sh uusimmigrantidele) nende eesti ühiskonda lõimumise soodustamiseks tulevikule mõeldes juba praegu hoolikat läbimõtlemit. Muuhulgas on vaja ka eesti keele, kultuuri ning sinise põlisrahva traditsioonide võimalikult aktiivsemat tutvustamist vähemalt Euroopa Liidus, miks mitte ka kogu maailmas. Seejuures tuleb aga poliitilise korrektsuse tagamiseks vältida vanade ja uusimmigrantide religioossete märkide ja põhirahvuse kultuuriliste tõekspidamiste konflikti. Pole ilmselt vaja põhjalikumalt selgitada: parema võõrkeelteoskuse ja kasutuskogemusega kaasneb indiviidi suurem kultuuriline avatus, tolerantus ja informeeritus, erinevate kultuuride läheduse ning isiklike liikumisvõimaluste paranemise tunnetamine. Seeläbi soodustab parem võõrkeelteoskus ja keeleõppevõimaluste aktiivsem kasutamine teiste faktorite kõrval kultuurilisel salliva ning avatud isiksuse kujunemist. (VKS: 8.)

Haridus- ja teadusminister Mailis Reps algatas 2005. aastal võõrkeelte strateegia koostamise ning kinnitas seda ettevalmistava komisjoni koosseisu ning komisjoni sisemise töökorra. Komisjoni põhiülesanneteks määrati senise võõrkeelte poliitika analüüsimine ning võõrkeelte strateegia väljatöötamine.

Valminud käsikirjas “Eesti võõrkeelte strateegia aastani 2015” ongi vaatluse all võõrkeelte õppe küsimused üld-, kutse- ja kõrghariduses, samuti täiskasvanuhariduses ning erinevates mitteformaalse hariduse vormides. “Elukestva õppe süsteemi kuulub nii formaalharidus kui ka sellele järgnevad õpingud. Käsitlemist leiavad ka keeleoskuse tunnustamise ja kvaliteedi tagamise küsimused. Võõrkeelte oskuse ja kasutamisega seotud küsimusi vaadeldakse ühiskonna sotsiaalse sidususe, üksikisikute mobiilsuse ning tööhõive seisukohalt. Samuti käsitletakse võõrkeelte temaatikat seoses riigi funktsioonide täitmise ning rahvusvahelise suhtluse eri tasanditega. Võõrkeelte strateegias analüüsitakse Eesti senist võõrkeelteõppe korraldust, õiguslikku seisundit, võõrkeelte alaseid uuringuid ning sõnastatakse võõrkeelte poliitika põhimõtted ning visioon aastaks 2015.” (VKS: 5.)

Võõrkeelte strateegias lähtutakse ennekõike keelenõudlusest ja tuginetakse Eesti põhiseaduses väljendatud aadetele.

Võõrkeelte strateegia sihtrühmad

Eri inimrühmadel läheb keeli vaja erineval määral, millel põhineb võõrkeelte strateegia sihtrühmade eristamine. Inimeste rühmitamine mistahes moel on paratamatult suhteline, rühmade määratlemine vaieldav, teinekord liigselt hinnanguline. Siin kasutatud rühmitus kajastab artikli autori nägemust võimalikest sihtrühmadest.

1. Eesti eliit (diplomaadid, Eesti Vabariigi Euroopa Liidu ametnikud, poliitikud, tippteadlased, kultuuritegelased jt), kes riigikeele kõrval võiks vabalt kõnes ja kirjas osata veel näiteks viit-kuut Euroopa Liidus enim kõneldavat keelt ja kelle töö on esindada Eesti Vabariiki Euroopa Liidu eri foorumitel. Tinglikult siis rühm riigikeel pluss viis-kuus Euroopa Liidus enim kõneldavat keelt. Eesti osaleb paljudes rahvusvahelistes organisatsioonides, mille eelduseks on riigiametnike, asjatundjate, tõlkide ja tõlkijate hea võõrkeelteoskus. Euroopa Liidu õiguse rakendamine nõuab näiteks head võõrkeelteoskust paljudelt õigus- ja teistelt erialaspetsialistidelt (VKS: 8). Hetkel on nende järgi suur puudus, selliste inimeste absoluutarv Eestis võiks hetkel olla umbes 10 000–14 000 inimest (umbes 1% elanikest).
2. Eesti kõrgtasemel haritlased (teadlased, pedagoogid, arstid jt), kes lisaks riigikeelele oskaksid vabalt kõnes ja kirjas kuni viit Euroopa Liidu või meie lähemate naabrite keelt. Inglise keele hädavajalik oskus on sel tasemel vajalik erialase kirjanduse lugemisel ning teadusartiklite kirjutamisel, samuti välismaa kolleegidega suhtlemisel. Nende inimeste absoluutarv Eestis võiks olla umbes 20 000–25 000 (umbes 2% elanikest).
3. Ülejäänud kõrgharidusega inimesed, kes lisaks riigikeelele oskaksid vabalt kõnes ja kirjas inglise keelt ning lisaks vene ja soome keelt Põhja-Eestis, Lõuna-Eestis näiteks läti keelt (umbes 5% elanikest).
4. Gümnaasiumiharidusega inimesed, kes lisaks riigikeelele oskaksid vabalt kõnes ja kirjas inglise keelt ning mitte-eestlased ka oma esivanemate keelt.
5. Põhikooliharidusega inimesed, kes lisaks riigikeelele oskaksid elementaarselt kõnelda inglise keeles.

Eri põhjuseil (tervis, motivatsioonipuudus, eakad pagulased ja immigrandid, jms) tuleb ilmselt leppida, et umbkaudu 6% ehk umbes 85 000 21. sajandi keskpaiga Eesti elanikku kõneleb vaid üht keelt. Seejuures on needki ilmselt kümnekond väga erinevat keelt, mis toob täiendavaid sotsiaalseid probleeme nende lõimumiseks Eesti ühiskonda ja kultuuri.

Kokkuvõte

Kogu elanikkonna piisav võõrkeelte valdamise tase ja selle suhestamine riigikeelega on Eesti tuleviku, kodurahu ja majandusedukuse jaoks strateegiliselt sedavõrd oluline, et eeldaks kindlasti riiklikku süsteemset korraldatust. Põhjalikult läbiarutatud võõrkeelte strateegia ühitatuna eesti keele jätkusuutlikkuse edendamiseks Eestis aitaks ühemõtteliselt kaasa, et kõik Eesti elanikud (rahvusest olenemata) muutuksid üha enam mitmekeelsemateks, säilitades seejuures ometi eesti keele riigikeelena.

Keelepoliitika paradigma on Eesti liitmisel Euroopa Liidu ning NATO-ga oluliselt teisenenud, mistõttu tuleb spetsialistide poolt juba ettevalmistatud esialgne strateegia versioon kiiremas korras riigi uusi olusid arvesse võttes läbi vaielda ja sõnastada see uue pikemaajalise keelestrateegiana.

Kui vaid suudaksime ühendada kõik jõud Eestis, kes oskaksid osaleda ja tahaksid jõuda tulemuseni ning kui ei tekiks eesti inimesele omaseid poliitilisi takistusi võõrkeele strateegia kinnitamisele ja läbiviimisele.

Kirjandus

- Bertriau, Adrian; Luik, Jüri; Tiido, Harri 2001. Globaliseerumine, integratsioon Euroopa struktuuridesse ja selle mõju rahvuslikule identiteedile ning kultuurile. – A. Bertriau (koost.), L. Listra (toim.). Eesti identiteet ja iseseisvus. Tallinn: Avita, 279–288.
- Byram, Michael; Fleming, Michael (eds.) 1998. Language Learning in Intercultural Perspective: Approaches through Drama and Ethnography. Cambridge Language Teaching Library. Cambridge: Cambridge University Press.
- Clyne, Michael; Rossi-Hunt, Claudia; Isaakidis, Tina 2004. Learning a Community Language as a third Language. – The International Journal of Multilingualism 1 (1), 33–52.
- Cook, Vivian (ed.) 2002. Portraits of the L2 User. Clevedon: Multilingual Matters. European Day of Languages (26.9.01.). Press Centre.
- EE = Eesti Entsüklopeedia 2007, 15 kd.
- EHIS = www.ehis.ee (7.03.2008)
- Eesti keele arendamise strateegia 2004–2010. Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium, 2004.
- Viikberg, Jüri (koost. ja toim.) 1999. Eesti rahvaste raamat: rahvusvähemused, -rühmad ja -killud. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.
- Rannut, Mart; Rannut, Ülle; Verschik, Anna 2003. Keel, võim, ühiskond: sotsiolingvistika ja keelepoliitika õpik. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikooli Kirjastus.
- Liiv, Suliko 1998. Eesti võõrkeeleturnust. – Keel ja Kirjandus 9, 639–640.
- Muukeelse elanikkonna keeleõppestrateegia 1998. Tallinn: Eesti Keelestrateegia Keskus.
- Vihalemm, Triin; Masso, Anu; Vihalemm, Peeter 2004. Eesti kujunev keeleruum. – V. Kalmus, M. Lauristin, P. Pruulmann-Vengerfeldt (toim.). Eesti elavik 21. sajandi algul: ülevaade uurimuse *Mina. Maailm. Meedia* tulemustest. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 57–74.
- VKS = Eesti võõrkeelte starteehia aastani 2015. (Käsikiri Haridus- ja Teadusministeeriumis.)
- Williams, Kevin 2004. Modern foreign languages. – J. White (ed). Rethinking the School Curriculum: Values, Aims and Purposes. London: Routledge/Falmer, 117–127.

Suliko Liiv (Tallinna Ülikool) on lõpetanud Tartu Ülikooli germaani-romaani filoloogi, inglise keele õpetaja erialal. Alates 1993. a töötab Tallinna Ülikooli inglise keele professorina ja inglise keele õppetooli juhatajana, on täitnud ka filoloogiateaduskonna dekaani ja germaani-romaani filoloogia osakonna juhataja kohuseid. Alates 2008. a on Tallinna Ülikooli germaani-romaani keelte ja kultuuride instituudi direktor. Uurimisvaldkonnad: kontrastiivuuringud, kultuuridevaheline suhtluspädevus, keelepoliitika, võõrkeelte õpetamise meetodika.
liiv@tlu.ee

ESTONIAN AND OTHER LANGUAGES: FOR ESTONIA

Suliko Liiv

Tallinn University

The language situation in Estonia as a member of multicultural and multilingual European Union has changed in comparison with last century and Estonia needs a clear strategy in order to teach foreign languages to its citizens working here in Estonia as well as in other European Union states.

The current article gives an overview of the needs to teach and learn foreign languages in Estonia. The article also raises problems and offers solutions for Estonian foreign language strategy plan. A well-discussed foreign languages strategy together with promoting the sustainability of Estonian in Estonia would unequivocally lead to a situation where all residents of Estonia would become increasingly multilingual and the Estonian language would still be preserved as the official language.

Keywords: multilingualism, foreign language strategy, language policy, Estonian